

J. V. SNELLMAN JA PIENTEN VALTIOIDEN ASEMA

Esko Antola

Yhteiskunnallisessa ja poliittisessa kirjoittelussaan *J. V. Snellman* kiinnittää verrattain vähän huomiota suoranaisesti kansainvälisten suhteiden problematiikkaan. Syy vähäiseen mielenkiintoon ja ainakin vähäiseen asiaa koskevaan kirjoitteluun löytyy epäilemättä suurelta osin *J. V. Snellmanin* yhteiskunnallisen ja poliittisen työn luonteesta. Hänen toimintansa samoin kuin valtiolliset ajatuksensakin keskittyvät valtiollisen toiminnan merkitykseen ja luonteeseen osana yhteiskunnallista kehitystä ja edistystä kansallisen valtion puitteissa. Tämä kehitys ei 1800-luvun puolivälin tienoilla kytkeytynyt siinä määrin kansainväliseen kehitykseen kuin oman aikamme yhteiskuntakehitys.

Etsittäessä *J. V. Snellmanin* tuotannosta pienten valtioiden asemaa koskevia kirjoituksia ja kannanottoja on lähtökohtana korostettava sitä kokonaisuutta, jonka hänen valtiolliset ajatuksensa muodostavat. Näissä kirjoituksissaan *Snellman* on hahmottanut valtiollisen toiminnan luonnetta yleensä koskevat käsityksensä samoin kuin valtion luonnetta ja toimintaa koskevat periaatteensa. Tavaksi on tässä yhteydessä tullut korostaa *Snellmanin* valtiollisten mietteiden kytkeytymistä hegeliläiseen aatemaailmaan.¹

Toisena yhtenäisenä aatteellisena kokonaisuutena *Snellmanin* kirjoituksissa on korostettava hänen kansallisuuskysymyksen osoittamansa kiinnostuksen merkitystä pienten valtioiden asemaa arvioitaessa. Kansallisuuskysymykset ovat *Snellmanin* tuotannossa epäilemättä eräs keskeisin osa. Kansallisuuskysymys on myös avainasemassa arvioitaessa pienten valtioiden ja kansojen asemaa 1800-luvun kansainvälisissä suhteissa. Kansallisuuskysymystä tarkastellessaan *Snellman* kiinnittää itse asiassa varsin runsaasti huomiota kulttuurien välisiin suhteisiin samoin kuin kansallisten kulttuurien ja universaalien kulttuurikokonaisuuden välisiin suhteisiin.

Snellmanin maailmankuvaan pienten valtioiden asemasta vaikuttavat olennaisella tavalla kolme tekijäkokonaisuutta. Pienten valtioiden asema tulee ymmärretyksi ensinnäkin *Snellmanin valtioteorian* muodostamassa kontekstissa. Valtioteoriaan liittyvät yleiset periaatteet ovat *Snellmanin* ajattelussa universaaleja siten, että ne pätevät valtiolliseen kehitykseen universaalisti riippumatta valtioiden ja kansallisuuksien koosta. Valtion olemassaolo samoin kuin siihen liittyvät attribuutit eivät ole määriteltävissä valtioiden koon tai varallisuuden mukaan, vaan valtiollisen olemassaolon ja olemassaolon

oikeutuksen takaavat tietoisuus kansallisesta olemassaolosta samoin kuin kansallisuuden kehitys.

Tärkeimmässä yhtenäisessä valtioteoreettisessa esityksessään *Valtio-opissa* Snellman kiinnittää huomiota erityisesti myös suvereniteetin merkitykseen valtiollisen toiminnan edellytysten takaajana. Vaikka Snellmanin suvereniteetikäsitys onkin *Valtio-opissa* ymmärretty verrattain suppeasti vain kansainvälis-oikeudellisena suvereniteettina,² voidaan siihen yhdistää myös Snellmanin taloudelliseen suvereniteettiin ja kansainväliseen kauppaan liittyvät kirjoitukset. Valtiot teoriaan liittyvän kansainvälis-oikeudellisen suvereniteetikäsityksen laajentaminen ulkomaankauppaa koskevilla periaatteilla laajentaa kansakunnan ulkoisten suhteiden problematiikkaa olennaisesti. Tässä suhteessa Snellman selvästi poikkeaa Hegelin valtiollisen suvereniteetin käsityksestä.³

Valtioteoreettisessa katsannossa Snellman myöhemmissä kirjoituksissaan määrittelee suvereniteetikäsityksensä enemmänkin reaalipoliittisin perustein kuin hegeliläisessä mielessä. Hänen myöhemmässä tuotannossaan esiintyvä rajoitetun suvereniteetin käsityksensä sisältää paitsi kansainvälis-oikeudellisen suvereniteetin lisättynä kansainvälisen kaupan liberalismiin periaatteellisella hyväksymisellä, myös kansainvälisten suhteiden kokonaiskehityksen vaikutuksen valtioiden ulkopolitiikkaan ja kansainväliseen asemaan.

Snellmanin ajatuksiin pienten valtioiden asemasta ovat toisaalta selvästi vaikuttaneet *Suomen kansainväliseen asemaan* liittyvät tekijät. Erityisesti tällöin on huomioitava ne Suomen kansainvälisen aseman muutokset, jotka aiheutuivat Suomen Venäjän suhteista, sekä kulttuurisuhteissa että valtiollisissa ja oikeudellisissa suhteissa. Suomen kansainvälisen statuksen muuttumisen lisäksi Snellmanin ajatteluun pienten valtioiden asemasta vaikuttivat voimakkaasti kielikysymyksestä käyty polemiikki samoin kuin kansansivistykseen liittyvät kysymykset.

Suomen kansainvälisen aseman muuttuminen ja siitä aiheutuneet ongelmat heijastuvat erityisen selvästi siinä polemiikissa, jota Snellman kävi ruotsalaisien kirjoittajien kanssa sekä *Freija*-lehdessä että *Litteraturbladetissa* erityisesti kielikysymyksestä ja kansansivistystyöstä. Ajallisesti polemiikki ajoittuu vuosille 1840—1860. Tuona aikana Suomen asemassa tapahtuneet muutokset samoin kuin kansansivistyksen alalla tapahtunut kehitys ovat voimakkaasti vaikuttaneet Snellmanin ajatuksiin pienistä kansoista ja valtioista. Tämän polemiikin yhteydessä Snellman erityisesti koskettelee kansallisen sivistyksen perustaa, sen rakentamisen ongelmia sekä kansallisen sivistyksen ja maailmansivistyksen suhdetta.

Kolmas huomionarvoinen taustamuuttuja Snellmanin pienten valtioiden asemaa koskevassa pohdiskelussa on *Euroopan kehittyminen poliittisena järjestelmänä*. Erityisesti Euroopan olojen kehityksessä on korostettava kahta tekijää. Toisaalta Wienin kongressin luoma tasapainojärjestelmä vaikutti Snellmanin käsityksiin valtioiden välisen kanssakäymisen periaatteista, ja toi-

saalta hänen ajatuksiinsa vaikutti voimakkaasti kansallisvaltiojärjestelmän synty ja kansallisuuksien kamppailu valtiollisen itsenäisyytensä saavuttamiseksi. Molemmat tekijät yhdessä loivat sen kontekstin, johon Snellman sijoitti pienten valtioiden problematiikan: Wienin kongressi loi kansainvälisen järjestelmän pelisäännöt ja kansallisvaltioiden syntyminen antoi pontta kansallisen kulttuurin voiman korostamiselle, joka oli ominaista Snellmanin valtio-opilliselle ajattelulle ja yhteiskunnalliselle uudistustyölle.

Pienten valtioiden olemassaolon perusta

J. V. Snellmanin ajattelussa valtiollisen itsenäisyyden problematiikka liittyy kansallisuuskysymykseen ja kansallisen kulttuurin asemaan yhteiskuntakehityksessä. Tälle kansalliselle kulttuuripohjalle rakentuvat myöhemmin yhteiskunnan instituutiot ja poliittiset rakenteet. Snellmanin ajatuksia kansallisuuskysymyksestä ja siitä johdettavissa olevista pienten kansakuntien asemaa koskevista peruslähtökohdista kuvaa seuraava lainaus *Freija*-lehdestä vuodelta 1841:⁴

»Kukaan ei kieltäne, että kansakunnan itsenäisyydellä on sitä varmempi perusta mitä kehittyneemmät sen olot ovat: toisin sanoen, me hyväksymme tämän selityksen sitä ehdottomammin mitä enemmän se on tietoinen kansallisuudestaan. Tätä tietoisuutta ei muodosta historiallinen tieto kansakunnan kohtaloista tai filosofinen käsitys kansakunnan erityispiirteistä vaan tieto kansakunnan laeista ja tavoista sen olemuksen korkeimpana ilmauksena ja näiden hengen läpätunkemana niiden kehityksen puolesta taisteleva toiminta kansakunnan yksilöissä».

Freija-lehden sitaatti osoittaa, että 1840-luvun alussa Snellman näki valtiollisen kehityksen liittyvän elimellisesti kulttuurikehitykseen. Toisaalta valtiollinen itsenäisyys ei ole mahdollista ilman kulttuurista itsenäisyyttä ja omaleimaisuutta, mutta toisaalta kansallisuus voidakseen täydellistyä vaatii valtiollisen itsenäisyyden. Kulttuurillisen ja valtiollisen itsenäisyyden yhteenkietoutuminen on Snellmanin ajattelussa varsin leimallista. Pienten kansojen aseman suhteen on erityisen merkityksellistä se, että Snellmanin mukaan jokaisella kansallisuudella on periaatteellinen oikeus valtiolliseen itsenäisyyteen.

Snellmanin peruslähtökohtana pienten valtioiden olemassaolon oikeutuksen suhteen on näkemys siitä, että *kansallisuus voi täydellistyä vasta valtiollisessa itsenäisyydessä*. Huolimatta tästä selkeästi havaittavasta perusprinsiipistä, Snellman useissa yhteyksissä eritoten 1840-luvulla esittää kansallisen ja valtiollisen itsenäisyyden suhteesta huomattavastikin toisistaan poikkeavia kannanottoja. Nämä horjunnat selkeästi esitetystä peruslähtökohdasta voidaan

ymmärtää sitä yhteiskunnallista ja kulttuuripoliittista tilannetta vasten, jossa Snellman toimi. Hän näki selkeästi, että valtiollinen itsenäisyys ei ollut poliittisesti mahdollista 1850-luvun Suomen Suuriruhtinaskunnassa, mutta hän näki samalla, että kultturellinenkaan itsenäisyys, valtiollisen itsenäisyyden perusta, ei ollut saavuttanut riittävää tasoa kansallisuuden täydellistymiseksi.

Snellmanin toimintaan filosofina ja samanaikaisesti yhteiskunnallista uudistustyötä tekevänä poliitikkona kiinnittää huomiota *Jussi Teljo* useissa yhteyksissä Snellman-tutkimuksessaan. Teljo katsoo Snellmanin joutuneen useissa yhteyksissä ylitsepääsemättömiin ongelmiin hegeliläisen filosofisen ajattelunsa ja yhteiskunnallisen toimintansa välillä. Erityisesti kansallishengen luonteen ja merkityksen osalta Teljo näkee ristiriidan varsin tärkeänä:⁵

»Kuitenkin on ilmeistä, että kansallishengen käyttäminen valtion ja kansalaisyhteiskunnan yhdistäjänä on hätäkonstruktio, johon Snellman turvautui voidakseen sovittaa hegeliläisen, metafyyssillisen valtiokäsityksen ja empirisen valtioelämän ilmiöt... Pelastuakseen umpikujasta, johon hänen apriorinen valtiokäsitteensä hänet uhkasi johtaa, Snellman otti avukseen toisen metafysisen käsitteen, kansallishengen, jonka hän oli alkuun luonut filosofiseksi pohjaksi kansallisuusaatteelleen, ja tällöin hän yhdisti kansallishengen empirisen synnyn ja kehityksen valtio- ja 'yhteiskuntaelämän väliseen vuorovaikutukseen, jonka olemassaololta hän ei voinut ummistaa silmiänsä».

Teljon esiin nostama ristiriita on epäilemättä valtiollisen itsenäisyyden saavuttamisessa ja sen täydellistämässä huomattavan suuri. Kansallishengen luominen ja voimistaminen olivat Snellmanin yhteiskunnallisen työn tärkeimpiä kulmakiviä 1800-luvun puolivälin Suomessa. Kansallishengen kehittämisen konkreettisena tavoitteena ja täydellistymänä tuli olla valtiollisen itsenäisyyden saavuttaminen, mutta itsenäisyyden saavuttaminen samoin kuin sen säilyttäminenkin vaativat erityisen ponnekasta työtä kansallisen kulttuurin ja kansallishengen luomiseksi.

Kansallisen kulttuurin kehittämisen puolesta käytävässä yhteiskunnallisessa uudistustyössä Snellman asettaa omaleimaisen kulttuurin kehittämisen itseisarvoiseen asemaan siten, että sen puolesta tehtävä työ on arvokasta riippumatta siitä, johtaako se valtiolliseen itsenäisyyteen vai ei. Kaksi vuosikymmentä edellä esitettyä *Freija*-lehden sitaattia myöhemmin Snellman kirjoittaa *Litteraturbladetissa*:⁶

»Historia tunnustaa oikeutetuksi jokaisen kansan pyrkimyksen elämään ja vaikuttamiseen, johtakoon tämä pyrkimys sitten itsenäiseen tehtävään ihmiskunnan kohtaloiden määräämisessä tai vaikuttakoon se vain semmoisen uuden kansallisuuden muodostumiseen, joka saa jotakin korkeampaa merkitystä yleisessä inhimillisessä kulttuurissa».

Snellmanin ajattelussa tapahtunutta muutosta ei ole syytä tulkita siten, että hän olisi luopunut valtiollisen itsenäisyyden vaatimuksesta kultturellisen omaleimaisuuden ja itsenäisyyden täydellistäjänä. Epäilemättä sitaatti *Lit-teraturbladetista* enemmänkin liittyy Teljon huomautukseen metafyyssisen valtiokäsityksen ja realistisen poliittisen toiminnan suhteesta.

Snellmanin poliittista realismia ja sen liittymistä Suomen aseman kehittymiseen korostaa erityisesti *Raoul Palmgren* arvioidessaan Snellmanin suhtautumista 1850-luvulla Suomessa syntyneeseen liikehdintään, jonka tavoitteena oli Suomen ja Venäjän suhteiden uudelleenjärjestely. Palmgrenin mukaan Snellmanin politiikka kiteytyy siihen uskomukseen, että Venäjän yhteys tarjoaa Suomelle mahdollisuuden kansalliseen ja yhteiskunnalliseen vallankumoukseen, kansallishengen luomiseen. Tällä argumentilla Palmgrenin mukaan Snellman vastusti hankkeita Suomen erottamiseksi Venäjästä.⁷

Edellä todettiin pienten valtioiden aseman liittyvän läheisesti Snellmanin kansallisuusteoriaan ja sitä kautta valtiollisen itsenäisyyden saavuttamisen ja ylläpitämisen problematiikkaan. Snellmanin kansallisuusteoria rakentuu olennaisesti kolmen käsitteen, kansallisuuden, isänmaallisuuden ja kansallishengen varaan. Nämä kansallisuusteorian peruskäsitteet ja niiden keskinäis-suhteet sisältyvät jo *Valtio-oppiin* ja ovat olleet vilkkaan mielenkiinnon kohteena Snellman-tutkimuksissa. Teljo korostaa edellä esitetyssä sitaatissa erityisesti kansallishengen merkitystä siltana metafyyssisen valtioteorian ja realistisen politiikan välillä. Snellmanin kansallisuusteoriaa on niin ikään käsitellyt *Yrjö Ruutu* tutkimuksessaan *Kansakunta*.

Käsitellessään Snellmanin kansallisuuden merkityksestä esittämiä käsityksiä Ruutu palauttaa kansallisuuden käsitteen tarkoitamaan kansan tiedon ja taidon kulloistakin tasoa.⁸ Tämä tulkinta näyttää olevan jossakin määrin pelkistetty Snellmanin *Valtio-opissa* esittämään määrittelyyn verrattuna. Ruutu korostaa kansallisuuskäsitteen konkreettiseen käyttöarvoon liittyviä seikkoja kansallisuuden tunteen mielessä, kun taas Snellman enemmänkin puhuu kansan historian ja historiallisten kokemusten vaikutuksista kansallisuuden muodostumisessa. Historiallisen kokemuksen yhteydessä Snellman puhuu myös kansan elämäntavasta, jonka hän ymmärtää kansan historiansa varrella tuottamana omaleimaisena kulttuurina.⁹ Kansallisuus on samalla elävä ja luova osa maailmanhenkeä ja inhimillistä sivistystä yleensä. Tämä aspekti on Snellmanin kansallisuuskehityksessä olennainen pienten kansojen problematiikan osalta: yhtä lailla kun kansallisuus on jokaisen kansan oman sivistyksen perusta, on se myös osa maailmanhenkeä, yleisinhimillistä henkeä.

Isänmaallisuuden Snellmanin konseptiossa Ruutu tulkitsee tahdoksi, joka johtaa kansallisuuden kehitystä ja antaa sille omintakeisen sisällön maailmansivistyksen osana.¹⁰ Snellman itse korostaa isänmaallisuudessa sitä, »mikä esi-isiltä perittynä on ollut heidän ajallisen ja henkisen olemassaolonsa elinehtona».¹¹ Sekä Ruudun tulkinta että Snellmannin omat käsitteen tarkennuk-

set kiinnittävät huomiota isänmaallisuuden kahteen ulottuvuuteen. Ensinnäkin isänmaallisuus on tahto, joka johtaa kansallisuuden kehittymistä. Kansallisuuden kehittäminen on tällöin tietoista toimintaa, jolla on tavoitteet. Tavoitteet voivat toisaalta liittyä kansallisuuden muuttamiseen valtiolliseksi itsenäisyydeksi, mutta tavoitteena voi myös olla esim. mahdollisimman merkittävän kansallisen kontribuution antaminen maailmansivistykseen.

Toinen huomionarvoinen seikka isänmaallisuudessa on maailmansivistyksen verrattain keskeinen asema. Kansallisen sivistyksen ja isänmaallisuuden suhde maailmansivistykseen rakentuu siten, että kansakunnan kansallisuus osoittautuu pysyväksi ainoastaan toisiin kansakuntiin nähden. Kansallista sivistystä ja sille rakentuvaa kansallisuutta voi olla vain osana maailmansivistystä. Kansallinen omaleimaisuus ja sen ymmärtämiselle perustuva isänmaallisuus tulevat ymmärrettäviksi ainoastaan suhteessa muihin kansallisuuksiin ja muihin kansallisiin sivistyksiin.

Ruudun määritelmän mukaan Snellmanin käyttämä *kansallishengen* käsite voidaan yksinkertaisesti määritellä isänmaallisuuden ja kansallisuuden kokonaisuutena. Näin ymmärrettynä kansallishenki on valtiollisen itsenäisyyden kulmakivi. Saman asian Snellman sanoo *Valtio-opissaan*: »... valtio on kansallisuuden kehitys isänmaallisuuden avulla».¹²

Olemme edellä todenneet kansojen olemassaolon Snellmanin ajattelussa perustuvan kansallisuuteen, joka määritellään toisaalta historian ja toisaalta kansan taitojen ja tietojen (sivistystason) avulla. Snellmanin mukaan edelleen kansallisuus voi täydellistyä vain valtiollisessa itsenäisyydessä, omien lakien ja tapojen avulla. Valtiollisen itsenäisyyden edellytykset täydellistyvät siten vaiheessa, jossa kansallisuuden kehitys on saavuttanut kansallishengen syntymisen vaiheen.

Snellmanin kirjoituksista ei ole löydettävissä suoraa vastausta kysymykseen pienten valtioiden asemasta ja mahdollisuuksista kansallishengen toteuttamiseen valtiollisen itsenäisyyden muodossa. Periaate Snellmanin kansallisuuskysymyksiä käsittelevistä kirjoituksista on kuitenkin löydettävissä: *kansallisuus ja kansallishenki ja sen pysyvyys eivät ole riippuvaisia kansakunnan koosta*. Koon ja voimakkuuden sijasta valtiollisen olemassaolon oikeus perustuu kansallishengen olemassaoloon ja voimakkuuteen.

Kansallisvaltiot ja kansainvälinen järjestelmä

Snellmanin ajattelun mukaan kansallinen itsemääräämisoikeus on riippumaton kansakunnan koosta ja kansallishengen toteuttaminen tapahtuu viime kädessä valtiollisen itsenäisyyden avulla. Kansallishengen toteuttaminen tapahtuu lisäksi osana maailmansivistystä; kukin kansa vaikuttaa kansallishenkensä toteuttamisen avulla myös maailmansivistyksen kehittymiseen. Kan-

sainvälinen järjestelmä snellmanilaisittain tulkittuna koostuu tällöin kansakunnista, joiden olemassaolo osittain realisoituu suhteessa toisiin kansakuntiin ja jotka toimivat itsenäisinä ja suvereenina yksikköinä osana maailmansivistystä.

Kansainvälisten poliittisten suhteiden perusta Snellmanin ajan Euroopassa rakentui Wienin kongressin luomalle tasapainojärjestelmälle, jonka toimijoina olivat kansallisvaltiot. Tämä kansainvälisten suhteiden järjestelmä on selvästi myös se järjestelmä, jonka Snellman omaksuu kansainvälisen järjestelmän malliksi ja jonka perusperiaatteita hän kunnioittaa.

Snellmanin valtiollisissa ajatuksissa lait ja tavat ovat olennaisen tärkeitä. Samalla tavalla hän korostaa lakien ja tapojen merkitystä myös valtioiden välisissä suhteissa. Näiden lakien ja tapojen keskeisin lähtökohta on *valtioiden suvereniteetti*. Snellmanin suvereniteetikäsitys käy ilmi seuraavasta sitaatista vuodelta 1860:¹³

»Valtio on suvereeni omassa piirissään ja suhteessa toisiin valtioihin, toisin sanoen: oikeutettu täydelliseen riippumattomuuteen. Mutta samoin kuin kaikella olevaisella on kvantitatiivinen mahdollisuus liikkua niissä rajoissa, jotka sen käsite sille määrää, on valtioiden suvereenisuudellakin asteensa. Nämä asteet määrää kunkin valtion mahti suhteessa toisiin valtioihin».

Snellmanilaisen kansainvälisen järjestelmän toimintasäännösten perusperiaate on siten se, että valtioilla kansainvälisissä suhteissa on suvereniteetti, joka on valtion sisäisissä kysymyksissä ehdoton. Valtio on oikeutettu täydelliseen riippumattomuuteen. Tätä on pidettävä eräänlaisena lakina kansainvälisistä suhteista, kun taas kansainvälisen järjestelmän tavoissa Snellmanin mukaan valtion kapasiteetti määrää suvereenisuuden asteen. Kapasiteetiltaan voimakkaiden valtioiden suvereenisuuden aste on suurempi kuin kapasiteetiltaan heikompien valtioiden suvereenisuuden aste.

Snellmanin käsitys valtioiden suvereniteetista ja voiman liittymisestä suvereniteetin säilyttämiseen on varsin läheistä sukua toisen maailmansodan jälkeisen vallinneelle ns. realistiselle ajattelulle.¹⁴ Rajoitetun suvereniteetin olettamus saa luonnollisen selityksen, kun ajattelemme 1800-luvun eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän mallia ja sen kehittymistä. Wienin kongressin malli on ollut myös myöhemmin realistisen koulukunnan edustajien tutkimuksen kohteena ja eräänlaisena toimintamallina suvereniteetti olettamusten suhteen. Tätä aspektia heijastelevat esim. *Henry Kissingerin* eräät tutkimukset.¹⁵

Pienten valtioiden aseman kehittyminen rajoitetun suvereniteetin mallissa on luonnollisesti varsin problemaattinen. Snellman tarjoaa kaksi toisiaan tukevaa ratkaisumallia pienten valtioiden suvereniteetin ja itsenäisyyden säilyttämiseksi. Toisaalta hän korostaa kansallisen sivistyksen ja sivistystason merki-

tystä, toisaalta taas hän näkee kansainvälisiä suhteita säätelevän oikeustilan merkityksen olevan huomattava pienten valtioiden aseman takaajana.

Kansallisen sivistyksen merkityksen korostaminen pienten valtioiden aseman takaajana liittyy luonnollisena selitysmallina Snellmanin ajatteluun. Tällöin Snellmanin käsityksen mukaan kansallisuus, kansallishenki ja niiden pysyvyys eivät ole riippuvaisia valtion koosta. Pienikin valtio ja kansa kykenevät säilyttämään identiteettinsä, ja jos ne menettävät valtiollisen itsenäisyytensä, jää niiden kulttuuripaino vaikuttamaan maailmansivistykseen. Samalla tavoin valtioiden välinen tasa-arvo määräytyy olennaisella tavalla sivistystason mukaan. V. 1859 Snellman kirjoittaa:¹⁶

»Ken hyvänsä huomaa ilman laajaa todistelua luonnolliseksi, että kansallisuudella, sen joutuessa kiistaan toisten kanssa, on sitä suurempi säilymisvoima, mitä korkeampaan sivistykseen se on ehtinyt. Sivistys näet tuo mukanaan voimakkaamman kansallistietoisuuden juuri siksi, että kansakunnan sivistys vasta päästyään vapaasti kehittymään tekee mahdolliseksi havaita ja käsittää sen erikoista kansallista luonnetta.»

Sivistyksellisen voiman korostaminen kansojen säilymisen edellytyksenä liittyy Snellmanin yleiseen yhteiskuntapoliittiseen ajatusmalliin. Yhtä lailla kun sivistys ja sivistystaso vaikuttavat suoraan valtiolliseen kehitykseen, on sivistyksen vaikutus suora myös kansakunnan säilymiseen suhteessa muihin kansakuntiin sekä institutionaalisessa katsannossa että tasavertaisuuskysymysten osalta.¹⁷

Kansallisen omaleimaisuuden ja sivistyksellisen kestävyuden rinnalla Snellman korostaa kansainvälisiä suhteita säätelevän yleisen oikeustilan merkitystä erityisesti pienten valtioiden olemassaolon takeena. Kirjoituksessaan *Kansallisuus: kansan lait, laitokset ja yhteiset kohtalot* Snellman tarkastelee kansainvälisten suhteiden kokonaisuutta ja luonnetta aikansa Euroopassa. Tästä järjestelmästä Snellman kirjoittaa:¹⁸

»Euroopan valtiollisissa oloissa onkin vähitellen syntynyt jonkinlainen yleinen oikeustila — jos sille voidaan se nimi antaa, kun sen pohjana eivät ole niinkään nimenomaiset oikeusaatteet kuin suurten valtioiden edut, jotka pitävät toisiaan tasapainossa. Siitä on koitunut pikkuvaltioille ja pikkukansallisuuksille suoja, joka muuten olisi niiltä puuttunut.»

Snellman katsoo, että voimatasapainojärjestelmä, jossa suurten valtioiden suhteet on tasapainoitettu, takaa pienille valtioille mahdollisuuden toimia ja säilyttää suvereniteettinsä. Tätä järjestelmää ei ylläpidä oikeudellinen järjestys vaan paremminkin valtioiden väliset poliittiset suhteet. Tätä suhteiden asetelmaa Snellman kutsuu yleiseksi oikeustilaksi. Hänen tulkintansa Wienin kongressin luomasta tasapainojärjestelmästä ei kuitenkaan ole mekaanisen poliittinen. Sen syntymisen eräänä edellytyksenä Snellman korostaa yleensä

kansallisuuksiin kohdistuvaa myötätuntoa, käsitystä siitä, että jokaisella kansallisuudella on oikeus toimia maailmansivistystä rikastuttavana kokonaisuutena.

Snellmanin voimatasapainojärjestelmässä siis kansallisuuksien olemassaolon oikeutus ja niiden kulttuurien ja sivistyksen kunnioitus leimaa valtiollisia suhteita. Tässä suhteessa Snellman selvästikin poikkeaa myöhemmistä voimatasapainoteoreetikoista. Snellmanille tasapainojärjestelmä ei ole vain sotilaallisten ja poliittisten voimien tasapainotila, jonka puitteissa pienillä valtioilla on mahdollisuus säilyttää itsenäisyytensä, vaan tätä tasapainojärjestelmää pitää olennaisella tavalla pystyssä yleisesti hyväksytyt periaatteet kansallisuuksien oikeuksista.

Varsin selkeästi Snellmanin ajatus tasapainojärjestelmästä käy ilmi hänen kirjoituksessaan *Yleisinhimillinen ja kansallinen sivistys*, joka julkaistiin *Litteraturbladissa* vuonna 1860. Snellman kirjoittaa mm.¹⁹

»Euroopan sivistyksen historia opettaa, että tämän sivistyksen edistyessä on yhä useampia kansakuntia ilmaantunut sen yhdenvertaisiksi edustajiksi. Ja samalla on tämä niinsanottu tasapainojärjestelmä taannut pienemmille kansakunnille suhteellisesti varmempaa itsenäisyyttä. Tämä on yleensä ominaista eurooppalaiselle kulttuurille niin että voidaan katsoa inhimillisen kulttuurin edistymisen riippuvan sen edustajina olevien kulttuurimuotojen lukuisuudesta. Itse tämä muotojen monilukuisuus johtaa välttämättä siihen, että niiden väliset eroavuudet tulevat yhä vähemmän huomattaviksi».

Snellman on saanut kansallisuuksiin liittyvän argumentointinsa perusteet oman aikansa yhteiskuntakehityksestä. Kansallisvaltiojärjestelmän syntyminen ja kehittyminen samoin kuin Euroopan kansallisuuksien pyrkimys valtiolliseen itsenäisyyteen ovat ilmiöitä, jotka ovat suuresti vaikuttaneet Snellmanin ajatteluun. Kulttuurien muodostama monimuotoinen kokonaisuus on Snellmanin mukaan senlaatuinen kansainvälisiä suhteita ohjaava periaate, että se voi taata toisaalta kulttuurien säilymisen mutta voi myös muodostua koko järjestelmää ylläpitäväksi perusajatukseksi. Kulttuurien keskinäinen riippuvuus ajatuksena muistuttaa sitä perusajatusta, jonka Euroopan valtiot omaksuivat Euroopan Turvallisuus- ja Yhteistyökongressin loppuasiakirjassa. Kulttuurisesti painottuneen riippuvuuden sijasta 1970-luvun Euroopan valtioiden tasapainojärjestelmää ylläpitää kattavuudeltaan laajempi riippuvuuden verkosto.

Aiemmin olemme todenneet Snellmanin kansainvälisiä suhteita koskevan ajatusmallin rakentuvan suvereenien valtioiden varaan. Kansainvälinen järjestelmä koostuu suvereenista valtioista, joiden välisiä suhteita säätelee tietty voimien tasapaino. Tälle järjestelmälle antaa sisällön kulttuurien keskinäinen riippuvuus, jota tilannetta Snellman kutsuu yleiseksi oikeustilaksi. Huolimatta viittauksestaan yleisen oikeustilan merkitykseen on Snellman varsin pes-

simistinen kansainvälisen oikeussäännösten mahdollisuuksiin säädellä kansainvälistä kanssakäymistä. Pienillä valtioilla ei täten ole suojanaan kansainvälistä oikeudellista säännöstöä, vaan niiden on voimakkaiden valtioiden tapaan »oltava oman asiansa tuomarina».²⁰

Edellä kuvattu asiointi jättää päävastuun valtiollisen ja sivistyksellisen itsenäisyyden säilyttämisestä valtiolle itselleen. Tällöin valtiotaidon merkitys korostuu. Ulkopoliittisissa kysymyksissä Snellman asettuu kannattamaan valtionpäämiehen voimakasta asemaa. *Valtio-opissa* Snellman kirjoittaa:²¹

»Mutta valtion mahdollisella ulospäin on voimanlähteensä valtiossa itsessään, sen sisimmässä, ja jotta edellistä tarpeen tullen olisi olemassa, täytyy välttämättä saman tahdon, joka edustaa kansakunnan täysivaltaisuutta muihin kansoihin nähden, myös saada hallita ja vallita niitä voimia, jotka pystyvät tekemään tämän tahdon vaikuttavaksi. Kaikissa valtioissa, mikä niiden hallitusmuoto lienee ollutkin on sentähden huomattu pakon vaativan uskomaan valtion päämiehelle ratkaiseva valta valtion ulkoasioissa sekä maan puolustusvoimain korkeimmassa johdossa».

Snellmanille valtionpäämiehen asema liittyy olennaisesti valtion suvereniteettiin. Hallitsija on nimenomaan tämän suvereniteetin edustaja ulkovaltoihin nähden. Pienten valtioiden aseman kannalta hallitsijan valtiotaitoon liittyvät vaatimukset nousevat erityisen korostetuiksi.

Snellmanin käsitykset pikkuvaltiokysymyksestä liittyvät kuten aikaisemmin todettiin, läheisesti hänen yleiseen yhteiskuntapoliittiseen ajatteluunsa, jossa sivistys ja sen varaan rakentuvat yhteiskunnalliset järjestelmät ja rakenteet ovat keskeisessä asemassa. Snellmanin käsityksen mukaan pikkuvaltioiden olemassaolon perusta on sivistyksellinen voima, joka on mitattavissa suhteessa maailmansivistykseen ja jonka olemassaolo ja kestävyys tavallaan koetellaan kanssakäymisessä muiden sivistysten kanssa.

Snellman ja Suomen ulkopoliitiikka

Yleisperiaatteiltaan snellmanilainen ajattelu kansainvälisen järjestelmän luonteesta ja valtioiden asemasta siinä liittyy ns. realistiseen ajatteluun kansainvälisten suhteiden hoidossa. Snellmanilla esiintyvä voimakas valtiollisen suvereniteetin korostus, vaikkakin ymmärrettynä rajoitetun suvereniteetin muodossa, antaa pienille valtioille periaatteellisen mahdollisuuden, ei ainoastaan valtiolliseen olemassaoloon, vaan myös konstruktiiviseen panokseen osana maailmansivistystä. Tärkeänä pienten valtioiden olemassaolon takeena Snellman korostaa kansainvälisen tasapainojärjestelmän olemassaoloa. Pienten valtioiden kannalta tasapainojärjestelmä on erityisen relevantti siitä syystä,

että sen periaatteisiin implisiittisesti sisältyvä käsitys kansallisuuksien olemassaolon ja säilymisen oikeutuksesta.

Snellmanin käsitykset pikkuvaltiokysymyksestä liittyvät kuten aikaisemden mukaan suoranaista vaikutusta moniin johtaviin Suomen ulkopoliitiikan muotoilijoihin. Erityisesti Snellmanin realismin vaikutus on ollut nähtävissä Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehittämisessä. Pohtiessaan Snellmanin vaikutusta *Paasikiven* ulkopoliittiseen linjaan *L. A. Puntila* esittää suoran linjan Paasikiven sortokauden kokemuksista Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden muotoutumiseen toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.²² *Taimi Torvinen* puolestaan asettaa *Y. S. Yrjö-Koskisen* Snellmanin ajatusten soveltajaksi myöntövyysuuntauksen politiikan muotoilussa 1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä.²³ Paasikiven saamat vaikutteet Yrjö-Koskisen toiminnasta puolestaan ovat selvästi nähtävissä Paasikiven myöhemmässä toiminnassa.²⁴

J. V. Snellmanin vaikutus Suomen ulkopoliittisen linjan hahmotteluun on nähtävissä myös Snellmanin toiminnassa suhteessa Venäjään. Hänen käsityksensä Suomen asemasta esimerkiksi Puolan kapinan yhteydessä v. 1863 edustaa konkreettisissa kansainvälispoliittisissa kysymyksissä poliittisen realismin toteuttamista tavalla, joka myöhemmin on ollut havaittavissa itsenäisen Suomen ulkopoliitiikan reaaliosassa. Erityisen selkeästi poliittisen realismin tulkinta Suomen ja Venäjän suhteissa ilmenee Snellmanin kirjoituksessa *Sota vai rauha Suomelle vuonna 1863*.

Kirjoituksessaan Snellman toistaa poliittisen realisminsa perusolettamukset. Kuten *Keijo Korhonen* sanoo »Snellmanin mielipide oli, että Suomen oli tehtävä parhaansa vallitsevan poliittisen tilanteen puolustamiseksi. Reaalipoliittiselta kannalta katsoen ajatus Suomen irrottautumisesta keisarikunnasta oli perusteetonta haaveilua».²⁵ Snellmanin realismi vuoden 1863 tilanteessa merkitsi realistista suhtautumista Venäjään siinä katsannossa, että Suomen poliittisessä ja geopoliittisessä asemassaan oli järkevintä ylläpitää lojaalit suhteet Venäjään ja tällä tavalla mahdollistaa aineellinen ja sivistyksellinen kehitys maassa.

Vaikka rinnastukset Snellmanin Venäjän politiikan ja Suomen toisen maailmansodan jälkeisen ulkopoliitiikan välillä johtavat helposti epähistoriallisuuksiin, on Snellmanin reaalipoliittisella ajatusmallilla kansainvälisten suhteiden toiminnasta ja pienten valtioiden asemasta siinä selvästikin relevanssia. Snellmanin hahmottelema kansainvälisten suhteiden toimintamalli on malli kansainvälisistä suhteista, joissa voima säätelee kansakunnan kohtaloita. Voiman huomioiminen ja sen puutteen korvaaminen poliittisella taidolla on Snellmanin ulkopoliittisen realismin sisältö. Tämän snellmanilaisen perinnön vaikutus Suomen ulkopoliitiikan muotoutumiseen on ollut huomattavan suuri.

Poliittisen realismin lisäksi Snellmanin kansainvälisten suhteiden kokonaiskäsityksessä on huomattava kansainvälisiä suhteita säätelevän yleisen oikeustilan merkitys. Yleisen oikeustilan merkityksen huomioonottaminen

muuttaa myös Snellmanista usein annettua kuvaa voimapolitiikosta suuntaan, jota Suomen ulkopoliittikka on noudattanut 1970-luvulla. Suomen pyrkimykset eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän luomiseen kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän hengessä tavoittelevat yleisen oikeustilan luomista Euroopan valtioiden välille siten, että pienen valtion asema voitaisiin rakentaa myös muun kuin voimapolitiikan ja sille rakentuvan realismin varaan. Samoin kuin Suomen realistista politiikkaa Neuvostoliittoa kohtaan voidaan pitää periaatteeltaan snellmanilaisena, voidaan pyrkimystä valtioiden välisten suhteiden yleisen oikeustilan luomiseen pitää Snellmanin perinteen vaalimisena.

LÄHDEVIITTEET:

Artikkeli perustuu tekijän 13. 5. 1976 J. V. Snellman Seuran järjestämässä Snellman symposiumissa Turussa pitämään esitelmään. Tekijä kiittää tässä yhteydessä saamistaan kommentteista. Artikkelin käsikirjoitusvaiheessa saamistani huomautuksista kiitän erityisesti FK Jyrki Käköstä ja dos. Raimo Väyrystä.

1 Ks. esim. Heikki Paloheimo, J. V. Snellman ja oman aikamme valtiotiede, *Poliittikka*, 3/1976, ss. 219—239.

2 J. V. Snellman, *Valtio-oppi*. Porvoo, 1928, ss. 265—269.

3 Ks. esim. Jussi Teljo, *Valtio ja yhteiskunta Snellmanin valtiosofianssa*. Helsinki, 1934, ss. 109—114.

4 Paradokseja kansallisuudesta ja kansainvallasta. *Freija*, v. 1841. Lainaus *Kootut Teokset*, vol. IV. Porvoo, 1928, ss. 206—207.

5 Teljo, mt. s. 187.

6 Kansallisuus; kansan lait, laitokset ja yhteiset kohtalot. *Litteraturblad*, v. 1859. Lainaus *Kootut Teokset*, vol. VI, Porvoo, 1929, s. 318.

7 Raoul Palmgren, *Suuri linja*. Helsinki, 1948, ss. 80—81.

8 Yrjö Ruutu, *Kansakunta*. Helsinki, 1922, s. 102.

9 *Valtio-oppi*, mt. ss. 12—13.

10 Ruutu, mt. s. 102.

11 *Valtio-oppi*, mt. s. 13.

12 Mt. s. 14. Kursivointi E. A.

13 Yleisinhimillinen ja kansallinen sivistys. *Litteraturblad*, v. 1860. Lainaus *Kootut Teokset*, vol. VI, mt. s. 391.

14 Realistisen ajattelun perusteista ks. esim. Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations*. New York, 1960, *passim*.

15 Ks. erityisesti Henry Kissinger, *A World Restored: Castlereagh, Metternich and the Restoration of Peace, 1812—1822*. New York, 1950.

16 Kansallisuus: kansan lait, laitokset ja yhteiset kohtalot, ma. s. 319.

17 Snellman katsoo valtiollisen tasavertaisuuden mahdollistuvan vasta kun kansan sivistyksellinen taso on riittävä. Ks. esim. Paradokseja valtiollisesta ja uskonnollisesta vapaudesta. *Freija*, v. 1841. Lainaus *Kootut teokset*, vol. IV, mt. ss. 210—211.

18 Kansallisuus: kansan lait, laitokset ja yhteiset kohtalot, ma. s. 319.

19 Yleisinhimillinen ja kansallinen sivistys, ma. s. 391.

20 *Valtio-oppi*, mt. s. 271.

²¹ Mt. ss. 267—268.

²² L. A. Puntila, Snellmanin opit Paasikiven ulkopoliittisessa ajattelussa. Teoksessa *J. K. Paasikivi Suomen politiikassa*, toim. Ilkka Hakalehto. Helsinki, 1970, ss. 18—19.

²³ Taimi Torvinen, Myöntövyys- ja perustuslaillinen linja. Teoksessa *Suomen ulkopoliitiikan kehityslinjat*, toim. Ilkka Hakalehto. Porvoo, 1966, ss. 23—38.

²⁴ Tätä seikkaa korostaa erityisesti L. A. Puntila, ma.

²⁵ Keijo Korhonen, Kansallisvaltiollinen linja. *Suomen ulkopoliitiikan kehityslinjat*, mt. ss. 16—17.